

„Nem meghalni, hanem élni nehéz a haza földjén”

BESZÉLGETÉS LÁSZLÓFFY CSABÁVAL

Lászlóffy Csaba a „felnőtt vadkor” – a civilizáció – fenyegetéseitől, fantáziátlanságától félti embertársait, a világot. Versei elárulják, hogy erdélyi költő; de legutolsó kisregényében is (A közeledő láthatatlan – Fiktív hagyatéék) városának, Kolozsvárnak a jelene miatt s a jövőjéért aggódik. Az író magatartása, látásmódja függ-e a honnantól? A hely mennyiben lehet a kétely „ihletője”?

A honnanra egyértelmű a válasz. Az utánam induló költők, Szöcs Gézáék, Balla Zsófiák is (szerencsére) erősen kapcsolódtak a hagyomány szellemi értékeihez, Kolozsvárhoz; verseikben fellelhetők a város szimbólumai (a hattyú, a Sétatéri tó, a Fellegvár). Nehéz időkben, valahányszor az üres papírlapokkal néztem farkasszemet – nem egyszer nosztalgizálás volt ez –, hányszor bejártam a „tordányi teret”, a szülőhelyet, ahonnan anyám gondviselése és apám álmodozó hite elkísért, nehogy mint „árvacska-ingben kapálózót” elhasznált újságba csomagolhasson idő előtt a bábáskodó Történelem. Szellemi szülővárosom azonban Kolozsvár volt; tágabb szülőföldem s állandó otthonom a magyar nyelv. És átmeneti lakásra találtam bolyongásaim során gyakran a messzi időben: „Kemény földön / leveles könyvtárban / Kemény János emlékiratában / nyílvezzőként zúgó Ázsiában / kitömött beggyel is élő tróféákban / keresztény máglyán vagy apokrif imában / fiktív hűségben és konkrét árulásban...” Ennyit a honnanról. De a mikor? és a miért? legalább olyan fontos lehet egy-egy mű megszületésében.

1990 januárjában jelent meg, otthon és Magyarországon is, Szintér című írása, amikor gyertyák égtek Kolozsvár főterén s '89 véres karácsonya még elevenen élt nem csupán az áldozatok hozzátartozóinak szívében. Akkor írta le a történelmi tragédiákat megidéző sorokat, amelyek akár ars poeticaként is felfoghatók...

Igen: A történelem egyik örök színtere a kolozsvári Főter, melynek közepén gótikus templomfalak előterében a század legeleje óta nem csupán művészi remeklésként, de a város jelképe gyanánt is ott áll a Mátyás szobor – annak a történelmi személyiségnek az emlékére, aki fél évezreddel ezelőtt a kereszténységnek erőt, reneszánsz kultúrát jelentett, és európai egyensúlyt mint nagyhatalom... Voltak idők, midőn ezen a Főtéren még a döglónak is egy font ezüstpénz dukált. Ki tudná, hogy nem az elszánt vagy a győztes pillanat a döntő, hanem a folytatás. Nem meghalni, hanem élni nehéz a haza földjén.

„A külső békét féltő költő miért ne köthetne békét saját indulataival is” – írta 1991-ben Lászlóffy Csaba. Sikert-e ez a békekötés az elmúlt, nyugodtnak nem nevezhető esztendőök alatt?

Szintelen napokon – mert utóbb többnyire ezek „jöttek divatba” – néha, midőn a csukott szem ablaka mélyén látszik csak a köznapi vézna esőszárazakra kifeszített szivárvány, engem is megkísértett a lemondás. Mert korábban, a keserűségből, a dacból, a cenzúrázott gondolatokból gyúrt pesszimizmus valami elképzelhetetlen erőt, konok-

ságot adott az embernek. A zsarnokság tilalmi nem azt jelentették, hogy bárki is kétségbevonta a hagyományt, a múlt erkölcsi értékeit. A gépbe fűzött ív papír egyetlen kis szögletében elfért „egy falu királyi levélben feltüntetett / határneveivel erdővel borított / tatárlyukjaival meszelt tornyával és katona- / temetőjével –”, s a fenn maradt teret *születés töltötte ki: fűvek és csend...* Élt bennem a remény, hogy vége lesz egyszer minden sötét háborúnak a lelkekben is. Hallom, amint a gyermekkor törpemozdonyai pöfögnek térkép-Európából-Ázsiából, s magam előtt látom, amint a tejszínhabfüstben lebegzők, cvikkerek, koszorúk, messzelátók, köcsögalapok úszkálnak, kavarnognak, imbolygó lámpafényben tétova árnyak, meghitt zugokba kandikálók, a repkény pókhálós polgári páncélzata előtt sétapálcájuk aranygombját villogtató urak s diszkréten rizporozott arcukat a napernyőjükön áttűnő sáfránysugarakkal sápasztó hölgyek fodros kis fellegek alatt... Valamikor úgy tűnt, hogy „én választom meg a hangulatokat is városom díszleteihez”. És most, a ránk szakadt látszatszabadsággal, kiderül, hogy mindaz, amit emlékeimben, génjeimben – valóságosan örököltem, megőriztem, csak törmelék; a halottak világával együtt a hagyományt tüntetően nélkülöző élet is! Ha az alkotói felfogás és gyakorlat ezt vallja, ezt teszi, akkor ez nyilvánvalóan a közemlékezetre is kihat. Valami olyasmi történik – világszerte, „világra szóló divatból” –, ami miatt Határ Győző is dohog, konkrétan a színházi potentátok visszaélései láttán, akik, mint mondja, „felnyalábolnak egy remekművet, és kiparancsolják a szerzőt, hogy ne is legyen ott, azt csinálnak vele, amit akarnak; áthelyezik a miliót, a színhelyet a 16. századból a 20. századba vagy a 20. századból a római korbá... a szöveget megváltoztatják”. Közben, kis, aprópénzre váltható jóvátételeknek is tanúi lehetünk persze. Nekem is megjelent a kilencvenes évek elején néhány korábban letiltott, hosszabb lélegzetű prózám, drámám. Csaknem tíz év után közölte folytatásokban a LÁTÓ *A bajkeverő* című kisregényemet, amely *A szökés* című korábbi regényem folytatásaként „valóság-irodalomnak” készült (ha van ilyen), semmiképpen sem a képzelet játéka, nem valami helyett vagy pláne törmeléként íródott – a megjelenést követően ezt egy beszélgetés során már tisztáztam –: torzóról is legfeljebb abban az értelemben beszélhetnénk, hogy a közlés „elnapolásával” (nemcsak e mű esetében) egy életpálya torzónak vagy következetlennek tűnhet. Irigylésre méltó életmű az, amelyikből csupa nyugalom és biztonság árad. Ha görcsbe ránt a valóság, az írás is rántson görcsbe! – talán ezt a kihívást éreztem akkor, amikor *A bajkeverőt* írtam. Nem menekvés volt számomra az írás, hanem tudatos ellenszegülés. Akkoriban egyik legnagyobb élményünk volt itt a veszélyeztetettség. Az öngyilkosságba kergetett Visky Árpád esetében a konkrétan fizikai. (*A bajkeverő* az ő emlékét idézi.)

Ezek szerint a realista ábrázolás és az újabb írói megnyilvánulások közti ellentét késlelteti az említett békekötést, az alkotó lelki békéjét?

Nevezzük egyelőre csak egyéni aggodalomnak, amit szóba hoztam. Én alkati adottságaimnak tulajdonítom, köszönhetem azt, hogy a terror tudatot és gerincet próbára tevő évtizedeit lelki épségben úsztam meg. Pedig, aki ismer, tudja rólam, hogy nem vagyok óvatos, habozó, visszahúzó fajta. A dolgok velem történtek meg mindig. Akkor is, hogyha másokat idéztek be, próbáltak elhallgattatni, vagy lógattak kötélén. Ez nálam adott valami, együtt jár a beleérzőkészséggel. A tartáshoz, a kitartáshoz az erőt, úgy érzem, valahol a család múltjában, a génjeimben hordoztam. A kérdésre visszakanyarodva: sohasem állt szándékomban üdvös vagy kevésbé üdvös alkotói módszerekről – teszem azt a realizmus fölülkerekedéséről – értekezni, mikor még az iro-

dalmi műfajok elkülönítése, a megszabott határok is gondolatba ejtettek mindig, úgyszólván kétségbe vontam őket... Itt most másról van szó. Egyre több vallomás, szöveg hangzik el a törmelékről. Életművek helyett korszerűnek tartott (divatos!) munkával, kísérletezéssel készülnek a maradandónak kikiáltott „töredékek”. S persze sok-sok utánérzéssel, utánzással. Mit szóljon az, aki tudatosan építkezve – csúnya szó ez ma, ugye? –, a szerves összefüggéseket kereste mindig, a múltban is, és egységes életművet képzelt el magának – posztmodern (posztmodernebb, eposzmodern stb.) koroktól és műfajoktól, cenzúrázott és „szabadutánzásra” ihlető rendszerektől függetlenül?!

Megférhet-e a pátosz a tárgyiassággal? A meditációt érzi-e jellemzőnek főleg költészetére – esetleg a goethe-i „szenvedély és mértékertartás” együttes imperatívusát? S mikor vált át prózára a költő nyelve?

A kérdés tehát – műfajtól függetlenül – az alkotónak szól, aki a formát keresi, a mondanivaló kivitelezésével bajlódik. (Manapság a formai jegyekről szívesebben értekeznek mindenki, mint a tartalomról – jegyezte meg találóan egyik költőtársam.) A stilizálás, a műtyűrközés kínjai, a nyelv szándékos torzítása helyett, úgy érzem, mindnyájunknál nagyobb a tét. Az emberi ösztön reflexeit is oda lehetne sorolni az írói vagy egyéb tehetség minőségéhez. Az emlékezetzavar vagy -kavarás is érdekes kuriózum lehet; de mit ér ott – Boszniaiban vagy Karabah vidékén –, ahol a krónikus emlékezetkivágyás rémével kellett szembenézni mindannyiszor?! Kiürült nyelvi kódok átértelmezése, szójátékok, vendégközvegek bőven fellelhetők nálam is (mint játék – csak mint játék! megfér ezekkel együtt a felfokozottság, a fejetetejére állított, fűtött érzemény); de jó, ha a költő tudja, hogy milyen funkciója van mindennek, s nem meghasonlottságból fakad, nem öncélú, ami belőle kibuggyan. Még akkor is, ha úgy néz ki jobbról, balról, felülről, *túlfelőlől* (jól nézünk ki!), hogy az egész életünk kifordított, megkérdőjelezett és neveltségességre méltó.

Jégverés című versének apokaliptikus képei a külső-belső békét nem leelő világról adnak tragikus képet. Köze van ehhez a sötét tónushoz a költemény keletkezési helyének, Illyefalvának?

Így hát újfent a békétlenkedő szerepét kell vállalnom. Mielőtt tisztáznám „alapállásomat” – nem költői, írói státusra gondolok, hanem egyfajta megközelítési és megjelenítési módra –, be kell vallanom, hogy Illyefalvához, ahol ezt a verset írtam, nem akármilyen érzélem fűz. A feleségem falujáról van szó (szülei ott élnek ma is), mely valamikor – utoljára jó fél évszázaddal ezelőtt is még – országhatár volt, s mindenkor egyfajta végvár a veszedelemben és vártemploma a megmaradásnak. A vers korántsem történelmi apokalipszist idéz meg, hanem egyszerű természeti csapást, amire a cím, a *Jégverés* is utal. Más kérdés, hogy a falusi környezet, a hiedelmek világa szinte sugallja a Sárkányjárást, s a madách-i képzeteket. „Az Edenkertnek egy késő sugára” után áhító *néző* ezúttal is pórul jár; s az *eszkimótlan* jövő-látás rácafol megint az újabb, „fentről jövő” áttatásokra: „Mikéntha a hús lefoszlott / testedről, úgy vagy kifosztott”... Ezzel már benne is volnánk a napi nyomorúságban s a politikában. Pedig csak „Isten epe-bugyra” ömlött alá haraggal... Valamikor még *innen* minden kételkedésen, türelmetlenségén – mikor még „Magellant nem lincseltek meg / az óceán ködszörnyetegeire meredők / s a Louvre kis harangja még nem sikoltotta / világgá Szent Bertalan éjszakáját” –, én egy kicsit úgy képzeltem el a történelmet, a múltat, mint a zsarnokság és a mindenkori szamurájok (a művészeket is beleértve) párviadalát. Így kezdtem írni, fő-

leg drámát; később, mikor megjött hozzá a kedvem, groteszk helyzetekig fokozva azt, ami az életben abszurd csak igazán.

Bertha Zoltán összegezése szerint Lászlóffy Csaba drámagyűjteményében „a hatásos atmoszféra termés és a megidézett történelmi alakok sorsán, helyzetén, küzdelmén keresztül felmutatott, megjelenített erkölcsi kitarás, helytállás és hajlíthatatlanság igazsága ragad meg” ...Műveiben így hát a fiktív művelődéstörténeti mozzanatok és a történelmi alakok (például Brandenburgi Katalin, Perényi Péter, Kármán József) a beleélés különböző lehetőségeit jelentik?

Épp ide szerettem volna eljutni. A történelem baljós pillanatait eleinte apokrifok formájában próbáltam megjeleníteni: fiktív levele vallomások segítségével néhai személyiségek világképéhez közelítve, régi költők nyelvi ruháját öltve magamra. Bár ahogy sokan észrevették, ennek sem volt köze a divatos stílusjátékhoz, hanem a történelmi tapasztalatot kerestem, mely kapcsolatba hozható mai gondolatainkkal, amelyre felismeréseink épülhetnek. „A mesterség fortélyai nem elegendők szavakba foglalni a fortélyos büntetéseket, a tisztesség nem támaszthatja föl azon körülményeket, amelyek közt a legártatlanabb lélek elkerülheti az iszonyt, a legvédtelenebb test a halált...” Miután valahol ezt leírtam, versben, szinte magától jött, robbant ki minden. Itt már nyilván nemcsak az író mesterségbeli tudását kell számításba venni. (Mit tehet még a költő?) Mint a legtöbb művészi útkeresés, az enyém is kisebb, könnyedebb-nehezebb kísérletezésekkel indult. Míg aztán – sok-sok vers-dráma- és próbakötet után – a műfajhatárok elmosódásának, lebontásának kockázatával egyidejűleg ráhibáztam egyfajta idősik-keverésre, bizonyos egyidejűség megteremtésére különböző korok (néha újabb közép- vagy barbár korok) személyiségei és köztünk. A megélt élethelyzeteket figyelembe véve, úgy érzem, nem is olyan egyszerű kalandozás ez az időben. Több ez, mint írói játék.

Szilágyi Júlia írta Lászlóffy Csaba prózájáról: „Úgy veszünk részt valamiben, ami már megtörtént, mintha épp most történe, vagyis bármikor, amikor egy titkos intésre beindul a szertartás.” Ez a részvétel – az imponáló művelődéstörténeti ismeretanyagon kívül – bizonyára nagy stílusismeretet is követel.

Előbb ráhibáztam egy „reinkarnációs” történetre. Aztán rájöttem, hogy az időben minden megismétlődik, persze nem ugyanúgy, olykor egy más szinten. Középkor a XX. században?! Túlzás volna?... Mi jellemezte a középkort? Fanatizmus, eretneküldözés (ma úgy mondanók: minden másság eltiprása), türelmetlenség, besűgás, képmutatás, kétszínűség, üldöztetések, skolasztikus gondolkodás, ortodoxia. Ne folytassuk. És mi jellemezte – s jellemzi – a mi fényes századunkat (a repülés, a röntgensugár, az űrhajózás, a génsebészet korát)? Meghasadásos, lélekmeghasonlósos évtizedek, emberöltők után – előtt?! – talán nem elhamarkodottság levonni a tanulságot. Van összehasonlítási alapunk – nemcsak az intelligencia-gének, a freudista-neofreudista lélekelemzés és a szabadasszociációk tekintetében... Az izmusok a maguk idejében, szűk körben, kínáltak valamilyen megoldást(?). Legfeljebb kiútkeresést, pillanatnyi, szisszenésnyi-szesszenetnyi menekvést a kevesek számára... *Ókori, középkori és újabb kori fonalatok* címen két és fél éven át közölte egy sorozatomat a kolozsvári Helikon (esszének szántam? novellaként közölték? – mindegy, fő, hogy most már kötetté állt össze a Kriterion Könyvkiadónál). A sorozat minden darabja válasz, semmiképp sem egyértelmű vagy teljes felelet – egy lehetséges kérdésre... Mert nem hiszek a külsőségekben (a szakmán belül sem a címkézésben, a merev ítéletekben, kategorizálásban), a poszt-

modernben sem hiszek (Magyar posztmodern?) Lám, hova lyukadtunk ki – vagy valahol végig erről (is) volt szó? Mint ahogy nem hiszek a megérkezésben („Ha önök közül bárki meg akar érkezni valahová? A dolgok ésszerűségének hajszolása szemben áll a kimeríthetetlen csenddel – az örök bölcsességgel” – fordulok a nyolcvanhárom esztendő Szigetlakóhoz, Határ Győzőhöz egyik újabb versemben.) Hisz valóban az a szép, ha úgy veszünk részt valamiben, ami már megtörtént, mintha éppen most történe. Velünk. A turpisság így is, úgy is kiderül, ha az álarc lehull. Elég odafigyelni: „a ganéarakás-világ beadja a derekát / még a post mortem licitáció előtt”. A többi fatális üresség, egyeseknek unaloműző posztmodor. A leszakadt – elhagyott, leírt – provincia bűnössz útjain a luxuskocsi egyből tönkremegy; a gyalogos viszont itt többet kibír, mint mondjuk a pesti aszfaltot. Mert – ahogyan az erdélyi perspektívából egy ifjú kortárs (Rostás István) látja – „mifelénk ma minduntalan rázuhan a tegnapi, és a moralizáló summázás helyett a borgeszi gondolatot időszerűsíti, amely szerint a vereségnek olyan méltósága van, amit a zajos győzelem ritkán mondhat a magáénak”.

Nemrégiben vette át Magyarországon a Berzsényi-díjat. Költeményei között két Berzsényit megidéző verset is találhatunk. Elődjének, szellemi rokonának tekinti őt?

Berzsényivel mindig alkati rokonságot éreztem. Nem fizikai-alkati tényezőkre gondolok itt, hanem elsősorban lelki-alkati sajátosságokra. A klasszikus görög költészet és metrumok, Berzsényi költeményeinek a képszerűsége, a képekben feszülő sűrített drámaiság közel áll hozzám. Az is igaz, hogy ma egészen másak az élményeink, Erdélyben különösképpen. Berzsényi valahol a Birodalom nyomasztó, fenyegető árnyékában nőtt nagygyá, nagy magyar költővé. Ma viszont a birodalom hiányát sirjuk vissza, fájjalja Európa... De hagyjuk a füstölgő nosztalgiákat, törődjünk inkább a lelki birodalom, az összmagyarság létének és kultúrájának megőrzésével.

Kolozsvár, 1998. április 15.

Erdélyi Erzsébet - Nobel Jrán

MAGYAR A januári szám tartalmából:

NAPLÓ Bolgár irodalmi mozaik

Csiki László, Gömöri György, Gutai Magda és Kolumbán Miklós versei
György Attila és Horváth Péter novellája, válogatás szociográfiai pályázatunk anyagából

Béládi Miklós és a magyar avantgarde: Tverdota György, Karafiáth Judit és Papp Tibor tanulmánya, Jókai Anna Hamvas Béláról, Pál Ferenc esszéje a Nobel-díjas José Saramagóról

Irodalmi és nyelvi feladványok

Kritika Deák Botond, Schmidt Mária és Tamás Attila könyvéről

A folyóirat megrendelhető: 1406 Bp. Pf. 15.